

O KRAŠKI OHCETI

Intervju z Marto Košuta

Marta Košuta se je rodila leta 1941 v Trstu, v času, ko so slovenski okoliški prebivalci v njem še imeli svoj prostor; Tržačani so bili namreč odvisni od njihovih storitev. Prevladovali so tradicionalni ženski poklici, povezani z načinom življenja in s kmečkim svetom, tako da je bila njena mladost zaznamovana z njimi. Ženske iz mamine družine so bile skoraj poldrugo stoletje *venderigole* – 'prodajalke zelenjave na mestnih tržnicah'.

Poleg zgodnjega zbiranja in zapisovanja vsakdanjih običajev jo je že zgodaj zanimala narodna noša. Svoje prve tematske zapise je konec sedemdesetih let predstavila na Radiu Trst A v oddaji Kuder tjače, uendut muečeje. V šestintridesetih oddajah je predstavila predvsem vaške običaje in tradicijo ter ženske poklice.

Leta 1985 – ker so jo za pomoč zaprosile Repenke – je začela voditi tečaje krojenja noše ter izdelovanja njene vezenine. V Repnu se je povezala z organizatorji Kraške ohceti in pripravila noše za štiri neveste, obenem pa je v organizaciji krajevnih kulturnih društev organizirala tečaje še v Križu, Šempolaju, Nabrežini, Bazovici, Borštu, Saležu, Škednju itn. Vsak tečaj je trajal najmanj dve leti, končal pa se je z razstavo izdelanih noš ali vezenin.

Na videmski univerzi je obiskovala tečaj za restavriranje tekstila, sodelovala pri izdelavi različnih noš tudi onkraj meje in leta 2002 po naročilu Občine Bocen (Bolzano) za razstavo *U baro drom* izdelala romske noše. Po ljudskih originalih je za kanadsko folklorno skupino »Nagelj« pripravila primorske narodne noše. Leta 2007 je ob štiristoletnici slovenskega romanja v Krko na Koroškem restavrirala oblačila kipa sv. Heme Krške.

Na podlagi znanja in izkušenj so nastale naslednje knjige Marte Košuta: *Tržaška noša in njena vezenina*, ki je leta 1997 izšla pri založbi Devin v Trstu. Isto leto je izšel tudi priročnik *Kadar v nošo se oblečem*, ki je v sodelovanju s Silvo Perčič Lovrenčič nastal za Kulturno društvo Rdeča zvezda iz Saleža. Leta 2003 je Kulturno društvo »Vesna« iz Križa izdalo *Križ od noše do noše*, tej pa je sledila *Ano lejto je pasalo: O primorski noši v Škednju*, ki jo je leta 2006 izdalo Slovensko kulturno društvo »Ivan Grbec« v Škednju. Skupaj pa sva pripravili knjigo življenjskih pripovedi starejših prebivalcev te nekdanje slovenske vasi, zdajšnjega predmestja, ki naj bi z naslovom *Ena duša in ena pamet* izšla leta 2008.

Najprej se ti še enkrat res lepo zahvaljujem, ker si me povabila na letošnjo Kraško ohcet. Čeprav se v Sloveniji ne udeležujem prireditve z »narodnimi običaji in narodnimi nošami«, mi resnično ni žal, da sem bila v Repnu. Morda za začetek nekaj malega o historiatu zdaj že tradicionalne prireditve.

Zamisel o Kraški ohceti sega v leto 1968, ko so na pobudo zadruge Naš Kras in njenega predsednika, turističnega delav-

»Brez vezenine je noša samo obleka brez duše,« pravi Marta Košuta.

Foto: Igor Pirc, Repen, 26. 8. 2007

ca Egona Krausa, to etnografsko manifestacijo organizirali v obmejni občini Repentabor, v slovenskih vaseh Repen in Col, nad katerima se dviga prekrasen Tabor s starodavno Marijino cerkvico.

Praznovanje poroke se začne v repenski Kraški hiši, prvem priznanem slovenskem etnografskem muzeju v Italiji, od koder se sprevod vzpne po poti do Tabra, v lepem in še pristnem okolju tipične kraške vasi. Kraška ohcet je bila organizirana po vzoru mnogih sličnih etnografskih manifestacij, ki so se porajale v tistih letih širom po Evropi in naši ožji domovini. Specifika naše prireditve pa je resnična poroka mladega slovenskega para, ki si v objemu širše zamejske skupnosti prispeže zvestobo.

Potemtakem je preteklo že več desetletij od samega začetka te množične prireditve. Ali se je, vsaj po tvojih opažanjih, do danes že marsikaj ali vsaj nekaj spremenilo?

Pretekla so skoraj štiri desetletja in v tem času se je marsikaj spremenilo. Od začetnega entuziazma, ko je veljala vsaka dolga obleka s predpasnikom za nošo, se je odnos do našega tradicionalnega oblačila in vrednotenja ljudskega izročila bistveno izostril, tako v Repnu samem kot med drugimi zamejci. Noša je bila namreč praznično oblačilo prvenstveno tržaških občanov slovenskega porekla. Drugi prebivalci primorskega Krasa so bili preveč revni, da bi jo premogli, saj je bila noša v preteklosti, kot je seveda še danes, zelo dragoceno oblačilo. Tržačani so z nošo hoteli v tem etnično mešanem prostoru poudariti svojo avtohtonost.

Kadar so prebivalci drugih vasi potrebovali nošo za kakšno posebno priložnost, na primer ob obiskih eminentnih osebnosti ali

izjemnih kulturnih dogodkih, so si jo sposodili od Tržačanov. Repenci, ki so soorganizatorji manifestacije, so si ob priliki prve ohceti omislili stilizacije, ki pa z izvirnimi nošami niso imele veliko skupnega. Spremeniti je bilo treba podobo manifestacije, ki sloni predvsem na lepoti in eleganci naše oblačilne kulturne dediščine. Natečaj za najlepšo nošo pa je leta 1985 pokazal, kako nizka je splošna raven njenega poznavanja in vrednotenja. V ljudeh je bilo treba ponovno vzgajati smisel in pomen, ki ga je imela noša v preteklosti in ki je bil jasen v zavesti naših dedov. Slovenska etnična skupnost je namreč edina na tem teritoriju s svojo nošo in prav zaradi tega se je ta kot simbol pripadnosti ohranila tako dolgo. Naša noša je bila bogata in elegantna, in želja ljubiteljev je, da bi taka tudi ostala.

Najprej kot etnologinjo, potem pa še posebno kot Slovenko, me je nadvse prijetno presenetilo in navdalo z velikim narodnostnim ponosom, da je iz množice starejših in mlajših obiskovalcev vrela slovenska govornica. Morda vsaj v glavnem poveš, odkod vse so se zgrinjali ljudje na samo nedeljo 26. avgusta, če izpustiva spremljajoče prireditve, ki so se vrstile že čez teden.

Ljudje, ki prihajajo v noši na to manifestacijo, so iz vseh slovenskih vasi tržaške pokrajine. V naših krajih velja rek, da ima vsaka vas svoj glas, čeprav so zamejske vasi strnjene na sorazmerno majhnem ozemlju. Skupine iz posameznih vasi takoj spoznaš po govorici, ampak ne samo po njej. Močno se ločujejo – tudi po načinu oblačenja – prebivalci vzhodnega od zahodnega dela Trsta in njegovega zaledja. Trst je eno redkih mest, ki premore dva tipa noš. Prav mesto je razmejišče dveh slovenskih oblačilnih in govornih kultur. Na vzhodu imamo mediteranski način oblačenja in istrsko govornico, na zahodu pa srednjeevropsko ali alpsko nošo z neverjetno paletto dialektov.

Kot etnologinja, ki se med drugim ukvarjam tudi z ljudsko nošo, se preprosto nisem mogla načuditi množici žensk in tudi moških, ki so bili oblečeni v podedovano, pogosteje pa po starih oblačilih natančno izdelano škedenjsko in mandrjersko praznjo nošo. Nekako razumem, da tu in tam še iz roda v rod dedujejo kakšno praznjo obleko in jo potem oblečejo za to ali ono priložnost. Težje pa si predstavljam, da si človek zaželi imeti lastno, po starejši obleki narejeno nošo.

Prav Kraška ohcet je v mnogih vzbudila željo, da bi tudi sami imeli lastno nošo. Po mnogih vaseh so se zato organizirali tečaji izdelovanja noš, v katere so se vključile vse generacije naših žena. Ni bilo redkost, če so na tečaje prihajale kar tri generacije iz iste družine: matere, hčere in vnukinje. Tečaji niso bili namenjeni zgolj krojenju in izdelovanju noše, ampak tudi informiranju o njenem pomenu v tem prostoru. Naši predniki so bili, kot bi jih ti imenovala, »zamudniki«, saj so v noši vztrajali še dolgo potem, ko so jo že vsi drugi Slovenci opustili. Kot rečeno, pri nas je bila noša viden izraz pripadnosti skupnosti in narodu.

Že prej pa sem omenila, da je noša dragoceno in drago oblačilo, če jo hočemo realizirati tako, kot nam narekuje tradicija. Danes bi lahko rekli, da so v skoraj vsaki slovenski družini izdelali vsaj po en primerek nove noše. Obnovili smo tudi moško nošo in s tem obogatili predvsem našo samozavest.

Realizacija noš je terjala tako od posameznikov kot vodij tečajev ogromno truda in sredstev. Najpomembnejša pa je prav gotovo ugotovitev, da so noše lepe, skrbno izdelane in jim lahko

s ponosom rečemo novi originali. Na zadnji ohceti jih je bilo okoli sedemsto.

Nenazadnje je želja eno, izvedba pa drugo, če že ne prava kalvarija. O tem sem se že neštetokrat prepričala v rodni Sloveniji, kjer se po svojih močeh trudim z obnavljanjem moških in ženskih oblek za folklorne skupine iz različnih krajevnih skupnosti. Najprej se trudiš z raziskavo, potem z nakupom vsaj kolikor toliko primernega blaga in končno s šiviljami in krojači. Vem, da imaš glede tega bogate izkušnje, tako kot raziskovalka, publicistka in tudi kar zadeva nadvse zahtevno šivanje in vezenje.

Delno je odgovor na tvoje vprašanje zajet že v prejšnjem, povedati pa moram, da je po naših domovih ostalo izjemno veliko starih originalov, po katerih smo lahko začeli izdelovati nove. Največje težave so seveda z iskanjem materialov, saj vsako tržišče ponuja samo to, kar gre v promet. Tudi avstrijsko tržišče, ki še ohranja tradicionalni način oblačenja, nam ne more veliko pomagati. Estetika celinskega naroda je tako različna od naše, da se skupaj težko zlijeta v skladno celoto. Mi smo Mediteranci z dušo in telesom, temelji naše estetike so v materialih, ki so prihajali iz prekomorskih dežel, v bogatih beneških svilah in njihovem oblikovanju. Barve so drugačne, odtenki se odsevajo v morju in njegovih sončnih zatonih.

Vse to je bilo treba razumeti in raziskati, preden smo se lotili dela. Moram pa povedati, da mi je tvoja knjiga *Slovenska ljudska noša v 19. in 20. stoletju*, ki je izšla leta 1971 v založbi Centralnega zavoda za napredek gospodinjstva in s sodelovanjem Slovenskega etnografskega muzeja v Ljubljani, trdno stala ob strani. V njej so v posebni prilogi točno izdelani kroji vseh slovenskih noš, po katerih samo sežeš in veš, da si, kar se krojenja tiče, na pravi poti. Sama sem imela tudi srečo, da je bila ena izmed mojih tet med zadnjimi šiviljami na Kontovelu, ki je še šivala za stare domačinke. Z njeno pomočjo sem izdelala svoje prve noše in od nje sem prevzela predvsem način jemanja mer in stare načine izdelovanja. Nona po očetovi strani pa mi je posredovala znanje in poznavanje vezenine. Kot izjemna vezilja je bila učiteljica ročnega dela na Ciril-Methodovi šoli v Trstu in prav pod njenim vplivom sem vstopila v tehnično šolo in se specializirala v vezenini in čipkarstvu. Take šole danes ni več, meni pa je ostalo neizmerno znanje, ki je bilo bistveno pri vodenju tečajev.

Zaradi svoje specializacije sem se poglobila predvsem v vezenino, ki je po mojem mnenju srž naše noše. Vezenina je tista, ki nošo naredi pristno, brez nje je samo obleka brez duše. Specifiko te vezenine omenjate vsi strokovnjaki tega področja, mislim pa, ne zameri, da je ni nihče od vas popolnoma razumel in spoznal. Kot domačinka iz teh krajev sem zrasla z njo in z ženami, ki so jo v mladosti same izdelovale. Pri štirinajstih letih mi je mama dala šešiti prvo nošo, vso vezenino pa sem si izdelala sama. Mama nam je ohranila tudi nošo svoje matere in je verno prenašala tradicionalni pomen noše. Njej se moram pravzaprav zahvaliti za svojo zavest. Zgodaj sem tudi začela beležiti vse zanimivosti naših ljudskih običajev ter »raziskovati« njihov pomen oziroma namen. V veliko pomoč mi je bila mnogo pozneje tudi tašča, neizmerna zakladnica ljudskih običajev. Pravzaprav moram povedati, da je moževa mama prav verjela v vse, kar so ti običaji

*Večina deklet in žena si sama sešije in izveze nošo.
Foto: Irena Destovnik, Repen, 26. 8. 2007*

narekovali, in se do konca življenja po njih tudi ravnala. Torej, kot vidite, domača izobrazba, ki je slonela na ustnem izročilu.

O simbolih v vezenini pa mi v družini, razen tete, niso znali veliko povedati. Več so mi o teh čudežnih znamenjih razkrile stare Križanke, s katerimi me je povezala tašča. To so bile zelo stare žene, rojene v drugi polovici devetnajstega stoletja. Od njih informacija, da ima vsako znamenje svoj pomen in da kombinacija znakov ustvari kompleksno sporočilo. Treba je bilo le najti ključ, po katerem so vsi ti znaki dobili svojo logično povezavo. Le počasi sem se dokopala do razumevanja tega skrivnostnega sveta. To je nadvse očarljiva zgodba, skozi katero lahko razumem želje in fantazije mladih deklet, ki so bile naše none. Vi, ki se s takimi rečmi ukvarjate profesionalno, me boste razumeli, saj veste, kako zadržani so stari ljudje, ko jih sprašuješ o verovanjih, ki jih mlajše generacije preprosto označujemo kot vraževerje. Vsa ta verovanja so bila v našem okolju živa še v času, ko sem sama odraščala. Kako živa so morala biti, ko se je vezenina izdelovala pred prvo svetovno vojno, pa ugotavljamo prav po njej. Vsi izdelki so prežeti s pristnim ljudskim duhom, brez primesi motivov iz zunanjega okolja ali tuje simbolike. Vezenina je bila poleg sporočila in čustvene izpovedi tudi ustvarjalna komponenta ženske duše. Kljub skromnosti izdelkov je treba reči, da so mnogi prave umetniške kreacije, iz njih veje ustvarjalnost, polna notranjega žara in osebne izpovedi.

S pregledovanjem vezeninskih izdelkov celotnega teritorija ugotovimo, da je motiv le na prvi pogled preprost, prostor, na katerem je izdelan, pa strogo omejen. Zato jaz ta prostor preprosto imenujem ograde, tako kot smo rekli kraškim senožetim, ki jih obdajajo kamniti zidki. Ob prvem pogledu te vezenina pritegne in očara zaradi svoje svojstvenosti. Kompozicija motivov je nekoliko toga, včasih ponavljajoča se, ko pa začenjš iskati v njej podobnosti z drugimi vezeninskimi stili in pristopi, ugotoviš, da je izjemna in svojstvena. In da o takem skromnem ročnem delu lahko rečeš vse to, je za izdelek prav gotovo velik poklon.

Naša etnična vezenina se naslanja na motiv drevesa življenja in svojo pripovedno fabulo črpa iz njegove vsebinske pomen-skosti. Motiv sestavljajo obvezni simboli, ki so enaki na celem območju, kjer se ta vezenina izdeluje. En izdelek se od drugega razlikuje samo po različni razporeditvi obveznih elementov, s

čimer se spreminja njegovo sporočilo. V dolgih letih svojega delovanja po različnih tržaških vaseh sem našla tudi motive, ki so bili tipični samo za tisto vas. Sestavljeni so iz skupnih elementov, stil pa je močno razpoznaven. Izrazitost teh motivov je nadvse očarljiva, saj je skoraj neverjetno, kaj lahko človek ustvari s tako skromnimi sredstvi.

Pogosto si me tudi ti vprašala, od kod in po kateri poti je prišla ta motivika do nas. Da ni prišla po nariskih, je gotovo, saj kot rečeno, na celem teritoriju ni dveh enakih izdelkov. Pri nas jo je vsaj v zadnjem obdobju prenašalo ustno izročilo, to gotovo vem po pričevanju informatork, ki so mi živo pripovedovale, kako so si dekleta izmenjavala znanje o pomenu simbolov in njihovi izdelavi. Kako so se v času predajali naprej, pa ni bilo mogoče izvedeti. Prenekatera je uporabila rek, da so se pisali v kamin, torej, da so se zapisane informacije sproti brisale, ali da za njimi ni sledi.

Pri Čehih so se ti splošni simboli, na primer, prenašali z izdelovanjem slaščic, polivanjem vode v teh oblikah po dvorišču ob velikonočnih praznikih ali pa risanju motivov po oknih. Kaj pa pri nas? Edino, kar lahko omenim, so istrske slaščice, ki so jih pripravljali za posebne priložnosti. Imele so posebne oblike, zelo podobne samim simbolom. V Istri še izdelujejo take slaščice, izgubile pa so se njihove primarne oblike. Takšne slaščice pripravljajo tudi na Sardiniji. Naš mediteranski prostor je prežet s tradicijami, ki so na prvi pogled brez skupne osnove, a morje marsikaj približa. Ena takih so tudi gumbi ob vratu oplečij pri alpski noši. Take gumbe nosijo žene na Pagu in tudi Sardinke, pri vseh pa gumbi ponazarjajo materine dojke.

Kar se tiče šivanja in krojenja ter dela šivilj, naj povem, da se vsaj v mojih tečajih žene odločajo, da si nošo izdelajo same. Tečaj traja najmanj dve leti, vsaka izbere sebi primerno barvo blaga za krilo in vse dodatke. Pri tem pazimo na tradicionalne kanone vseh barvnih kombinacij in skrbimo, da celoti vtisnemo tisto eleganco, ki je bila lastna tržaškim nošam. Kot rečeno pa je duša noše vezenina in zato se osredotočamo predvsem nanjo. Vse tečajnice si vezenino ročno izdelajo same. Večkrat jo kar prerišemo iz starih družinskih vzorcev, ni pa redkost, posebno pri mlajših, da pristopijo z lastno ustvarjalnostjo in si svoje motive same izdelajo. Mislim, da na tak način še najbolj spoznamo svoje prednice, s katerimi nas vežejo krvne vezi; eno najlepših dejanj, ki jih lahko storimo pri ohranjanju svojih korenin. V to dejavnost vlagamo ogromno časa in napora. Ko smo vse to asimilirali in podoživeli, bomo tudi okolju predali naš neizmeren ponos, ki je pristen še danes, ko se oblečemo v nošo.

Hvala za pogovor in z največjim spoštovanjem do tvojih prizadevanj!

Mojim, zlasti mladim rojakom, ki so se letošnjega avgustovskega sončnega dne zgrinjali v Repentabor in z nenavadnim ponosom in eleganco nosili »brško in mandrjersko nošo«, pa velja še posebna zahvala in občudovanje neomajne slovenske narodnostne samozavesti. Z vso samoumevnostjo ste ju izpričevali s slovensko materno govornico in s spoštljivim odnosom do ohranjanja oblačilne kulturne dediščine, ki so jo oblikovali, preoblikovali in ohranjali slovenski predniki na Tržaškem.